

Samtycke, känslor och möjligheter att agera: barnsyn och barns aktörskap i sexualbrottsförebyggande litteratur för förskoleåldern

Helena Bergström

Stockholms universitet, Sverige

E-post: helena.bergstrom@buv.su.se

Anna Westberg Broström

Stockholms universitet, Sverige

E-post: anna.westberg-brostrom@buv.su.se

Magdalena Hulth

Stockholms universitet, Sverige

E-post: magdalena.hulth@buv.su.se

Sammanfattning

I artikeln analyseras svenska bilderböcker som gör anspråk på att förebygga sexuella övergrepp. Syftet med studien är att analysera böckernas barnsyn och syn på barns aktörskap. Analysen visar att böckerna beskriver övergrepp i vaga uttryck. Ett huvudbudskap är att principen om samtycke ska gälla för barn, men utan att kopplas till sex. Samtycke uppnås genom att känna efter och agera utifrån egna och andras kroppsliga integritetsgränser. Barn positioneras som utsatta gentemot vuxna, samtidigt som de ska förstå att de kan agera nästan jämlikt. Vissa budskap riktar sig direkt *till* eller *om* vuxna; att de måste lyssna på barn. Analysen visar att böckerna har ett fokus som inte framkommit i studier av internationell utgivning. De svenska exemplen kan ses som en bred socialisation för att förebygga sexuella övergrepp mot barn, men också mot vuxna.

Nyckelord: *förebyggande arbete, sexuella övergrepp, barnsyn, aktörskap, bilderböcker*

Abstract

Consent, feelings, and possibilities to act: an analysis of the understanding of children and children's agency in Swedish sexual crime preventive literature for preschoolers

This article analyzes Swedish picture books whose intention is to prevent sexual abuse. The aim is to analyze the books' understanding of children and children's agency. The analysis reveals that the abuse is vaguely described. The main message is that consent is a principle also for children, but not linked to sex. Consent is achieved through feelings and actions according to ones own and others' borders for bodily integrity. Children are positioned as being exposed by adults, but it is acknowledged that children also could act almost as equals. Some messages are directly intended *for* or *about* adults; that they need to listen to children. The analysis demonstrates that the books have a focus not seen in earlier studies about international publications. The Swedish examples could be viewed as wide socialization to prevent child sexual abuse, but also abuse against adults.

Keywords: *prevention, sexual abuse, understanding of children, agency, picture books*

Inledning

I Sverige krävs bakgrundskontroll i brottsregister för att få arbeta eller praktisera i förskola. Barn ska skyddas mot övergrepp och förskolan ska vara en säker plats. Förskolan har också ett uppdrag att göra en orosanmälan vid minsta misstanke om att ett barn far illa. Från 1984 har sexualbrottslagstiftningen gått mot allt hårdare straff och starkare rättigheter för offret. År 2018 kom en ytterligare skärpning i lagstiftningen, ofta benämnd "samtyckeslagen". Den förtydligar att frivillighet måste råda vid sex och att ett aktivt samtycke måste inhämtas. Barn under 15 år kan liksom tidigare inte samtycka till sex. Dock har ordet samtycke i samband med den nya lagstiftningen tagits in i läroplaner för skolan, där sexualundervisningsämnet numera heter "Sexualitet, samtycke och relationer". Ämnet finns inte med i förskolans läroplan (Skolverket, 2018). I en svensk kontext förs emellertid de yngsta barnen fram som en målgrupp som bör utbildas för att förebygga sexuella övergrepp. Folkhälsomyndighetens rapport (2019) om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter i Sverige lyfter i sin sammanfattning fram att: "Alla sexuella handlingar ska vara frivilliga" och att "Det är viktigt att nå ut med information tidigt i livet om ömsesidighet". Det poängteras att förskola och skola därmed blir centrala arenor för att diskutera allas rätt att bestämma över sin egen kropp. Från och med den 1 januari 2019 blev det dessutom obligatoriskt för svenska förskolor att ge varje barn förutsättningar att utveckla medvetenhet om rätten till sin kroppsliga och personliga integritet (Skolverket, 2018). Ändringen tillkom efter Metoo och ett antal fall av sexuella övergrepp i förskolor (Bergström et al., 2016; Eidevald et al., 2018; Skolverket, 2020; Sveriges Radio, 2017; Westberg Broström & Bergström, 2020). På Skolverkets hemsida anges följande information riktad till personal i förskola:

En förståelse för andra människors integritet och en förmåga att möta andra individer på ett respektfullt sätt kan även vara en grund för att barnet på sikt ska kunna utveckla en förståelse för vad samtycke innebär.

(Skolverket, 2021)

Förskolebarn i Sverige anses med andra ord behöva utbildning som ett svar på samhälleliga diskussioner om såväl sexuella övergrepp på vuxna som sexuella övergrepp på barn. Vi menar att det därför är angeläget att synliggöra vilka idéer om barnets bästa och vad barnet ska lära sig som förs fram i förebyggande insatser. I den här artikeln utgår vi från fyra svenska samtida bilderböcker som gör anspråk på att förebygga sexuella övergrepp mot barn. Målgruppen för böckerna är barn i förskoleåldern, dvs. 1–6 åringar. Syftet med studien är att analysera böckernas barnsyn och syn på barns aktörskap.

Tidigare forskning om utbildningsprogram och böcker som är riktade till yngre barn för att förebygga sexuella övergrepp

I USA under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet utvecklades manualbaserade utbildningsprogram för barn för att förebygga sexuella övergrepp. Programmen var sprungna ur feministisk kamp och kamp för barns rättigheter. Barnens kunskap och kompetens skulle ändras, vilket skiljde sig mot förebyggande arbete mot fysisk barnmisshandel. Den fysiska barnmisshandeln skulle förebyggas genom att ändra den vuxnes beteende. I arbetet mot sexuella övergrepp skulle lärare och föräldrar istället utbilda barn till att skydda sig själva (Wurtele, 2009). Den här typen av program förekommer även idag och de riktar in sig på olika åldrar och målgrupper: till barn i allmänhet, till barn i riskzonen eller till barn som har blivit utsatta för övergrepp (Babatsikos, 2010; Zeuthen & Hagelskjær, 2013). Innehållet i programmen handlar företrädesvis om att lära barn att känna igen potentiellt farliga situationer, att lära barn att de kan göra motstånd genom att säga nej, att uppmuntra barn att berätta om de är eller har varit utsatta och att det finns skillnader mellan bra och dålig beröring och mellan bra och dåliga hemligheter. Vissa utbildningar lyfter att förövare kan vara någon som är känd eller okänd och att sexuella övergrepp aldrig är offrets fel (Topping & Barron, 2009; Wurtele, 2009; Zeuthen & Hagelskjær, 2013).

Utbildningsprogrammen har mött olika typer av kritik. En är att det inte är tydligt definierat för barnen vad programmen ska förebygga (Topping & Barron, 2009). En annan att de innehåller teman som är för komplexa och komplicerade för barn och att det kan vara svårt för barn att lära sig om sexuella övergrepp utan att bli rädda eller misstänksamma mot beröring i allmänhet (Babatsikos, 2010; Wurtele, 2009). En tredje invändning är att barn kan uppleva skuld om de trots genomgången utbildning inte lyckas göra motstånd mot ett övergrepp (Kitzinger, 1990). En fjärde att det förvisso går att skapa förutsättningar så att det blir lättare för barn att berätta om de har blivit utsatta, men att det inte finns några garantier för att hindra sexuella övergrepp mot barn (Kjellgren & Mannheimer, 2017). En femte att programmen har ett för ensidigt fokus på barn som potentiella offer och missar möjligheten att förebygga att barnen kan utvecklas till förövare (Wurtele, 2009). Av dessa anledningar

konstateras det i tidigare forskning att det är viktigt att inte enbart fokusera på barn och barns sårbarhet i förebyggande arbete mot sexuella övergrepp (jfr Kitzinger, 1990).

Utöver utbildningsprogram förekommer det även bilderböcker som har som syfte att förebygga sexuella övergrepp. I föreliggande artikel utgår vi från att utbildningsprogrammen och bilderböckerna utgör olika aspekter av ett och samma fenomen; insatser som riktar sig till barn för att försöka förhindra och förebygga sexuella övergrepp på barn som begås av vuxna.

Sedan 1980-talet har förebyggande bilderböcker getts ut i en anglo-amerikansk kontext. Från 2010-talet har det även noterats en ökad utgivning i andra länder som till exempel Sverige och Kina. Böckerna tycks bygga på en idé om att ett medvetet barn är ett säkrare barn och att förebyggande insatser måste starta tidigt (se till exempel Hollander, 1989, 1992; Lampert, 2012; Lampert & Walsh, 2010). De tycks också bygga på en idé om att bilderböcker är ett produktivt verktyg för att minimera känslan av att det är obekvämt att som vuxen diskutera sex och sexuella övergrepp med yngre barn (Liang & Bowcher, 2019; Liang et al., 2016, 2017; McDaniel, 2001). Studier visar också att den här typen av böcker nästan alltid innehåller information som riktar sig direkt till den vuxne, trots att de kategoriseras som bilderböcker. ”De dubbla rösterna” och extramaterialet för vuxna gör avsikten med böckerna tydlig. De har en socialiserande och medvetandegörande roll för både barn och vuxna (Lampert & Walsh, 2010).

I en innehållslig analys av 44 engelskspråkiga böcker som riktar sig till 5–12-åringar, och som klassificeras som förebyggande litteratur, konstateras att informationen som tillhandahålls inte går i linje med vad forskningen bedömer som viktigt innehåll för att barn och föräldrar ska utveckla adekvata kunskaper om säkerhet (Craig, 2022). Det konstateras också att man inte kan förlita sig på böcker som den enda strategin för att skydda barn mot sexuella övergrepp. I studier av amerikanska, kanadensiska och australiensiska böcker som riktar sig till 3–8-åringar identifierar Lampert och Walsh (2010) och Lampert (2012) att böckerna är skrivna för att företrädesvis ingjuta mod. Det förekommer en variation av hur explicita och korrekta böckerna är när det gäller att beskriva och benämna övergrepp och kroppsdelar och det finns en tendens att förövaren är beskriven på ett diffust sätt. Omslagen med leende barn avslöjar ett positivt avslutande budskap. Böckerna slutar ”lyckligt” med att barnet i boken berättar om det som inträffat för en vuxen. Den levda och komplicerade upplevelsen av att berätta om ett övergrepp lyfts däremot inte fram.

Tidigare studier efterfrågar kvaliteter hos förebyggande barnlitteratur mot sexuella övergrepp. Boken bör vara informativ, estetiskt tilltalande och engagera sin läsare. Den bör erbjuda karaktärer som läsaren kan identifiera sig med och innehålla interaktiva inslag, som till exempel att barnet som läser boken kan få träna sig på att säga stopp (Hollander, 1989, 1992; Lampert, 2012; Lampert & Walsh, 2010; McDaniel, 2001; Navarro Rios, 2006). Det ses också som önskvärt att öva kritiskt tänkande och att kunna se händelser utifrån olika perspektiv (Lampert & Walsh, 2010) samt att böckerna bör undvika ”lyckliga slut” som inte involverar hårt arbete för det utsatta barnet (Lampert, 2012; Lampert & Walsh, 2010; McDaniel, 2001).

I tidigare studier påpekas också hur viktigt det är att studera vilka diskurser som är tillgängliga för barn (och vuxna läsare) på temat sexuella övergrepp och förebyggande strategier. Bilderböckerna betraktas som svar på sexuella övergrepp som förekommer i samhället, men också som producenter av idéer om hur övergrepp, barn och prevention kan betraktas. Böckerna kan med andra ord ge oss en bild av hur sexuella övergrepp, barn och prevention uppfattas i en viss tid och i en viss kontext (jfr Lampert & Walsh, 2010). Det är till exempel intressant att kinesisk sexualundervisning över tid blivit en allmän angelägenhet och riktat in sig mot allt yngre barn. Liang et al. (2016, 2017) beskriver hur kinesiska bilderböcker getts ut som ett svar på medias rapportering om sexuella övergrepp mot barn och global trafficking. Böckerna handlar om hur barn kan skydda sina ”privata delar”, men också om att barn föds som ett resultat av sex inom ramen för en heterosexuell relation. Böckerna baseras på en idé om att denna kunskap dels är ”passande sexualupplysning” för yngre barn, dels kan erbjuda barn ett skydd mot sexuella övergrepp. I en svensk kontext kan vi istället se att man vid klassificering av sexualupplysningslitteratur för barn gör åtskillnad mellan en kategori som handlar om hur barn blir till och en kategori som handlar om sexuella övergrepp (Andersson, 2015). I den här studien intresserar vi oss för den sistnämnda kategorin, vars fokus inbegriper prevention mot övergrepp.

Föreliggande studies bidrag till forskning om förebyggande bilderböcker handlar om att vi studerar en svensk kontext och böcker som riktar sig till barn i förskoleåldern. Vi betraktar böckerna som konkreta exempel på utbildande och förebyggande insatser som är förmodat välmenande (jfr Lampert, 2012) och anpassade utifrån åldern på sin tänkta målgrupp (jfr Lampert & Walsh, 2010). Att böckerna finns kan ses som ett uttryck för att det finns en medvetenhet om sexuella övergrepp mot barn i Sverige. Tidigare forskning har fokuserat böckers preventiva innehåll och litterära kvaliteter. Föreliggande studie utgår från att det är angeläget att analysera böckerna utifrån ett barndomssociologiskt perspektiv med fokus på barns villkor. Böckerna gör anspråk på att försöka förebygga sexuella övergrepp genom att vända sig direkt till barn, dvs. direkt till potentiella offer för sexuella övergrepp. Studien intresserar sig för detta anspråk med fokus på böckernas syn på barn och barns aktörskap.

Teori och metod

Vad som anses vara det bästa för barn i en viss tid och i en viss kontext speglar och producerar, enligt barndomssociologin, idéer om barnets rättigheter och position i samhället. En barndomssociologisk utgångspunkt är att barns förmågor eller kapacitet inte ska underskattas. Barn ska betraktas som subjekt och sociala aktörer i sina egna liv och inte som passiva mottagare av socialisation. De ska inte bara ses som *blivande* ännu inte vuxna (becomings), utan också som *varande* individer här och nu (beings) (jfr James et al., 1998; Uprichard, 2007).

Ett vanligt sätt att definiera skillnaden mellan barn och vuxna är att sex och sexualitet utgör den vuxnes domän. Barnet ses ofta som oskuldsfullt och sårbart. Därmed blir

sexualupplysning och sexualundervisning föremål för förhandlingar om vad barn ska få tillgång till för kunskap (om något som de inte förväntas delta i), vad barn kan behöva skyddas mot, men också om vad barn redan vet. Synen på barn och synen på sexualupplysning och sexualundervisning är följaktligen sammanlänkade med varandra (Robinson, 2013).

Den tidigare forskningen som redovisats visar på hur bilderböcker i olika nationella kontexter vänder sig till allt yngre barn för att förebygga sexuella övergrepp som begås av vuxna och hur förebyggande insatser rent krasst ses som nödvändiga. I föreliggande studie analyserar vi inte hur böckerna tas emot av sin tänkta målgrupp utan hur barnen i böckerna framställs och hur den tänkta målgruppen adresseras. Analysen bygger på ett antagande om att historiska och sociala kontexter har betydelse för hur barn och barn-dom konstrueras. Analysen har potential att bidra med kunskap om förebyggande arbete mot sexuella övergrepp, men framförallt vad arbetet bär på för idéer om barnets position i samhället. Det är två begrepp vi kommer att utgå från analytiskt; barnsyn och synen på aktörskap. *Barnsyn* gör att vi riktar blicken mot föreställningar om barns behov, vad olika insatser för barn är tänkta att åstadkomma och vilka erfarenheter ett barn förväntas eller tillåts ha i en viss tid och kontext. Framförallt fokuserar begreppet på det som i böckerna framställs som det bästa för barnet. *Aktörskap* handlar om att vi riktar blicken mot barns handlingsutrymmen och huruvida de framställs och adresseras som aktörer i sina egna liv.

Bergnehr (2019) har fokuserat på aktörskap och menar att det är fruktbart att i hög grad utgå från att aktörskap är relationellt och att barn liksom vuxna alltid är en del av, påverkar och har inflytande på varandra och sin omvärld. Barn påverkar hela tiden indirekt andra och det aktuella sammanhanget. Inflytande handlar i Bergnehrs diskussion om huruvida en individ påverkar och påtagligt är delaktig i en situation. Barns inflytande är på många sätt avhängigt vuxna och vuxnas makt att konstruera vad det innebär att vara ett barn, men för den skull är det inte ett givet förhållande i alla relationer, situationer och sammanhang. Makt är inte statiskt och analyser som fokuserar på barns aktörskap handlar om att lyfta fram barn som en heterogen grupp och uppmärksamma vilka barn som har inflytande, hur och när. Det gör att vi i den här studien riktar blicken mot olika barn; barnen som förekommer i böckerna, men också barnen som ska läsa och utgör en förväntad målgrupp. Vi kan inte uttala oss om hur barn uppfattar böckernas innehåll, men vi kan däremot bidra med en analys om hur barn adresseras och vilka budskap de får sig till livs.

Empiriskt material

Flera strategier har använts för att söka efter böcker som gör anspråk på att förebygga sexuella övergrepp och som har barn i förskoleåldern som målgrupp. Vi har sökt i Svenska barnboksinstitutets bibliotekskatalog, de svenska bibliotekens söktjänst LIBRIS samt hos kommersiella nätbokhandlare och använt sökord som "övergrepp", "integritet", "säga stopp" och "säga nej". Totalt har vi identifierat ett tjugotal böcker vilka vi gjorde en översiktlig genomläsning av. Därefter, utifrån syfte och frågeställningar, har vi satt upp inkluderings och exkluderingskriterier för vårt urval, vilket resulterade i fyra böcker. Följande inkluderingskriterier har använts:

- Boken vänder sig till barn i förskoleåldern och har ett förebyggande anspråk.
- Boken är skriven på svenska som originalspråk och är kommersiellt tillgänglig i Sverige.
- Boken är utgiven under 2010-talet.

Böcker har exkluderats om de specifikt riktar sig till barn som varit utsatta för övergrepp. Nedan följer en kort beskrivning av respektive bok som ingår i vårt urval. Beskrivningen fokuserar på bokens handling och hur boken marknadsförs av förlag och/eller bokhandel:

- (1) Björk, E. 2017. *Mera nej eller okej: våga se, våga fråga, våga agera*. FTS Säkra varje unge.

Boken innehåller huvudkaraktären Mini som bor med de vuxna karaktärerna Goding och Fuling. Varje uppslag visar en bild på Mini i olika situationer. Texten ställer frågor och ger svar om situationen är nej eller okej. Förlaget har ingen egen beskrivning av boken utan hänvisar på sin hemsida till nätbokhandeln Bokus. Bokus anger att boken riktar sig till barn i åldern 3–6 år och att Stiftelsen FTS Säkra Varje Unge arbetar förebyggande mot alla former av sexuella övergrepp på barn i både verkliga livet och på nätet.

- (2) Frensborg, M. & Flygare, I. 2018. *Dilemmasagor*. Bonnier Carlsen.

Boken är uppbyggd kring Pelle Svanslös värld av karaktärer och innehåller berättelser där huvudpersonen hamnar i knepiga situationer. Den berättelse som ingår i föreliggande studie heter *Fridolfina gömmer sig* och ”handlar om rätten till sin kropp” och när karaktären ”säger ifrån”. Fridolfina är på katternas förskola och flera kattbarn klär ut henne till prinsessa. Fridolfina tycker det är jobbigt att de tar på henne och drar sig undan. Fröken hittar henne och hjälper Fridolfina att säga ifrån. Förlaget anger på sin hemsida att boken passar perfekt att läsa och diskutera både hemma, på förskolan och i förskoleklass. På baksidan står det: ”En bok att läsa och fundera kring. Om bland annat rätten till sin kropp.”

- (3) Magnusson, A.-C. 2018. *Bara den som vill*. Barfotaböcker.

Boken handlar om Liv som inte tycker om att sitta i knät på Johan, som är en vän till hennes föräldrar. Livs kompis Alice lyssnar och berättar att Liv bestämmer själv över sin kropp. Liv lyckas till slut även få sina föräldrar att förstå och de hjälper henne att säga nej till Johan. Förlaget anger på sin hemsida att boken riktar sig till barn i åldern 3–8 år. Baksidestexten anger att det handlar om rätten till sin kropp. Där finns också ett citat från en verksamhetschef på Ericastiftelsen som anger att boken är viktig för att förebygga övergrepp. Författaren presenteras som en specialistsjuksköterska som arbetar med barn och unga som upplevt våld eller sexuella övergrepp. Hon beskrivs ofta ha fått frågor om hur vuxna kan tala med yngre barn om samtycke och integritet.

- (4) Sjögren, S. & Forsmark, A. 2018. *Lilla nej-boken*. Libris förlag.

I boken får man följa barnet Billie och Billies gosdjur ”Kattis” genom en dag i deras liv. Billie går hemifrån med pappa, kommer till förskolan, deltar i förskolans aktiviteter, hämtas av farmor och går sedan och lägger sig. Billie ger uttryck för att vilja olika saker i boken vilket ibland får gehör och ibland inte. Förlaget anger på sin hemsida att boken riktar sig till

barn i åldern 3–6 år. På insidan av pärmen citeras barnkonventionens artikel 19 om att barn har rätt till skydd mot våld, övergrepp och utnyttjande av föräldrar eller andra personer som har hand om barnet. På baksidan finns logotypen för barnrättsorganisationen "Barns rätt i samhället" [BRIS]. I beskrivning på näthandeln Adlibris hemsida anges att: "Ett litet steg på vägen för att förhindra övergrepp mot barn är att vi vågar prata förebyggande med barnen." Det anges också att: "Boken underlättar för både föräldrar, andra vuxna anhöriga och förskolepersonal att prata med små barn om ett svårt men livsviktigt ämne."

Analytisk process

Analysen påbörjades vid själva urvalet genom att konstatera att det finns en specifik kategori av samtida böcker som riktar sig till barn i åldrarna 1–6 år för att förebygga sexuella övergrepp. Vi har reflekterat över denna kategori generellt, men också kring dess innebörder mer specifikt i relation till den svenska kontexten och yngre barn. Varför ges böckerna ut just nu? Vad berättar böckerna om vår tid? Böckerna gör anspråk på att förebygga sexuella övergrepp och detta anspråk innebär också olika sätt att se på och förhålla sig till barnets bästa och barns aktörskap.

Synen på barn och barns aktörskap har i denna studie analyserats både avseende böckernas karaktärer och potentiella läsare. Respektive berättelse är uppbyggd kring ett barn. I bild och text har vi studerat hur det barnet framställs, vilka relationer och sammanhang det har, vad det gör, lär och vad som händer i berättelsen. Vi har riktat blicken mot barnets handlingsutrymme, hur och när barnet har inflytande och om, och i sådant fall hur, det framställs som aktör i sitt eget liv. Vi har således analyserat vad och hur barnet i boken ska lära sig genom berättelsens händelseförlopp och på vilka sätt berättelsen värnar om vad som är det bästa för dess huvudkaraktär. Böckerna är skrivna för att läsas *av* eller *för* ett yngre barn. Här har vi intresserat oss för vad läsaren förväntas ha för förförståelse, men också vad den anses vara i behov av att lära sig genom bokens budskap och vad som framställs som det bästa för barnet. Vi kan konstatera att det finns påfallande likheter mellan de fyra böckerna avseende budskap och hur en tänkt läsare adresseras. I det följande presenteras analysen.

Resultat

Vaga obehagligheter och övergrepp i vardagen

Det finns två olika tilltal i böckerna. Det ena är att explicit beskriva i förord, på baksides-texter eller i produktbeskrivningar hos kommersiella bokhandlare att det handlar om att förebygga sexuella övergrepp. Det andra är att i vaga ordalag i böckernas handlingar beskriva vad det är som ska förebyggas. Detta säger något om vilka föreställningar och förväntningar som böckerna har om barn (jfr James et al., 1998). Barnen ses som kompetenta att möta böckernas budskap, men också som sårbara och i behov av anpassning av böckernas innehåll och tilltal. Böckernas berättelser visar en syn på barn och barndom där en ordnad tillvaro, samtycke och barn som agerar idealiseras. Det finns ett hem, en förskola och vuxna som bryr sig om barnet, även om de inte alltid lyssnar eller förstår. Barnen har husdjur, surfar på internet och leker olika lekar. Böckerna kan på så sätt ses som tidstypiska för 2010-talet. I kontrast till den alldagliga tillvaron huvudkaraktärerna befinner sig

i förekommer dock olika situationer som under en kort period skakar om tryggheten. I själva berättelserna nämns inte sex eller sexuella övergrepp utan istället används kramar eller vaga uttryck som beskrivningar för det som händer. Ett exempel är i boken *Mera nej eller okej* (Björk, 2017) där det som inträffar benämns som ”dumma saker”:

Mini vågar inte berätta för någon att Fuling är dum. Är det nej eller okej? Nej,
Mini ska genast berätta för Goding om Fuling gör dumma saker.

(Björk, 2017, s. 17)

Här blir det upp till läsaren att tolka vad ”dumma saker” innebär. Text och bild signalerar att något är fel. Bilden visar ett sovrum med neddragen gardin och Fuling som håller i Mini som försöker ta sig loss och ser olycklig ut. Lampert och Walsh (2010) lyfter fram att det finns en variation i hur explicita beskrivningarna av övergrepp är i de böcker de analyserat. Deras tolkning är att författaren ställs inför en svårighet i hur specifik berättelsen ska vara och hur mycket som ska lämnas till läsaren att tolka. Vaga uttryck som vi hittar i böckerna som ”vara nära”, ”kramas och sånt” eller att någon ”gör så” möjliggör att inte säga något rakt ut, men att ändå peka på övergrepp. Vaga uttryck kan öppna upp för läsaren att tolka in det den förstår utifrån sin mognad och kontext. Det kan ses som en omsorg om den unga läsaren. Barnet får vara en individ som inte givet har eller kommer att få erfarenheter som offer eller förövare av övergrepp. Likaså skapar den trygga omgivning läsaren får ta del av en balans, trots att böckernas nerv rör sig kring obehag eller hot. På det sättet hanterar de svenska författarna dilemmat om hur man kan lära barn om övergrepp utan att göra dem rädda (jfr Babatsikos, 2010; Wurtele, 2009). Böckerna berättar om obehagen eller hoten på ett för barnet anpassat sätt och tar ställning för barnets rätt till skydd. Men frågan kan ändå uppstå för barnet: vad är det egentligen som böckerna ska förebygga (jfr Topping & Barron, 2009)?

Samtycke för alla – även för barn

Böckerna lyfter fram värdet av att aktivt ge uttryck för vad man vill, att fråga, lyssna på andra men också att bli tillfrågad och hörd. Det kan förstås som en form av imperativ; att huvudkaraktären och/eller läsaren ska lära sig att såväl vuxna som barn har rättigheter och skyldigheter och att man ska försöka agera utifrån sina egna men också andras upplevelser och känslor. I böckerna handlar detta om att samma princip som enligt svensk lag gäller för sexuellt umgänge mellan vuxna även ska gälla för barn och situationer kopplade till kroppslig integritet, dvs. samtycke. På det sättet betraktas barnen som jämlika vuxna. Samma princip gäller. Samtycke kopplas dock inte explicit till sex eller sexuella övergrepp i böckerna. Principen översätts istället till situationer som är begripliga för barnet. Barnen positioneras som individer som får göra fel, lära sig av olika händelser och träna sin tolkningsförmåga. Lärande om samtycke står i förgrunden, inte lärande om sex eller de sexuella övergrepp som samtycket i förlängningen ska förebygga. På det sättet lägger böckerna en grund för barnens framtida liv som vuxna, men adresserar även barnen utifrån deras position som varande barn och stärker deras inflytande i förhållande till sina egna kroppar (jfr Bergnehr, 2019; James et al., 1998).

Ett exempel på hur samtycke kommer till uttryck i böckerna kommer från boken *Bara den som vill* (Magnusson, 2018), som börjar med en beskrivning av ett barn som heter Liv.

Hon gillar inte att en vuxen som ska komma på besök alltid brukar vilja att hon ska sitta i hans knä. Liv har tidigare sagt att hon inte vill, men då skojade han bort det. Hon har berättat för sin mamma och pappa, men de förstår inte och ifrågasätter hennes upplevelse: ”Johan som är så snäll mot dig.” Liv lyfter problemet med den jämnåriga kompisen Alice. Kompisen konstaterar att:

Barn måste faktiskt inte alltid göra som vuxna säger. Det finns saker som vuxna inte får bestämma åt barn. Kramar och vem man ska vara nära får de inte bestämma över.

(Magnusson, 2018, boken saknar paginering)

Några uppslag senare utspelas en dialog mellan Liv och en pedagog som heter Cissi:

Cissi kommer ut i hallen och säger god morgon. Hon undrar vad de har för sig.

- Alice säger att vuxna inte får bestämma att barn ska kramas och sånt, svarar Liv.
Är det sant Cissi?
- Ja, det är sant, säger Cissi. De som gör så gör faktiskt fel. Om någon struntar i att ni inte vill är det alltid okej att ni berättar det.

(Magnusson, 2018, boken saknar paginering)

Det här exemplet kretsar kring barn och vuxna, kroppar, barnets rätt till samtycke och en uppmuntran att berätta om samtycke inte föreligger. Liv har enligt boken rätt att bli hörd. Hennes upplevelse och inflytande över situationen ges ett tydligt värde (jfr Bergnehr, 2019). Liv saknar inledningsvis kunskap om det, men erövrar successivt fakta om sina rättigheter med hjälp av en jämnårig vän och en vuxen som bekräftar vad som är rätt och fel. Bokens didaktiska anspråk, vilket även präglar övriga böcker i vårt urval, handlar alltså om att ge huvudkaraktären förutsättningar att lära sig något om samtycke, vilket barnet som läser boken också får ta del av. Huvudbudskapet är att samtycke gäller alla, även barn. Karaktärer och tänkta läsare, vuxna som barn, förväntas lära sig att samtycke är en fråga för individen, men även för omgivningen som engageras om kunskapen om samtycke saknas eller om ”något” inträffar. Ur den aspekten framträder både samtycke och aktörskap som relationella fenomen (jfr Bergnehr, 2019). Samtycke gäller för barnet, men inte som en helt individuell fråga och inte heller givet alla situationer och handlingar, vilket analysen senare kommer att utveckla.

Att känna efter och agera utifrån egna och andras gränser för kroppslig integritet

Böckerna väddar till huvudkaraktärens och läsarens känslor för att få fatt i vad principen om samtycke är och hur den kan praktiseras. Vars och ens upplevelse och känsla ges ett tydligt värde. Känslan gestaltas som redskap för att sortera bra och dåliga upplevelser, men också som signal att ge akt på för att agera och säga ifrån. Böckerna beskriver olika situationer, upplevelser och känslor kopplade till kroppsliga handlingar. Det kan till exempel vara att barnet vill något som känns bra:

Efter en stund kommer farmor för att hämta Billie. Billie vill gärna springa fram och krama henne. ”Åh, vilken härlig kram jag fick idag”, utbrister farmor.

(Sjögren & Forsmark, 2018, boken saknar paginering)

I andra situationer är det uppenbart för bokens karaktär och läsaren att samtycke saknas och att det utförs handlingar som går över en gräns för det integritetsmässigt acceptabla. En tredje typ av situationer gestaltar mer tolkningsbara händelser där det inte finns givna rätt och fel. Böckerna pendlar således mellan att å ena sidan presentera fakta om att barn har rätt till skydd och att vissa handlingar är fel, men att å andra sidan lyfta fram att ett lyssnande till den egna känslan kan krävas för att tolka olika handlingar.

I inledningen i boken *Mera nej eller okej* (Björk, 2017) står det att huvudkaraktären tycker att det är svårt att veta vad som är nej och vad som är okej att göra. Genomgående visar illustrationerna hur Mini med ansiktsuttryck och kropp upplever olika handlingar och situationer. Till varje situation ställs en fråga ”Är det nej eller okej?”, varpå det också ges ett svar. Svaret på frågan bekräftar Minis upplevelse och den känsla som hen ger uttryck för. Genom frågan får barnet som läser boken också en möjlighet att fundera. Det är som att barnets förmåga att känna efter och reflektera blir till en nyckel för att identifiera om något är fel eller potentiellt farligt. Samtidigt serveras barnet också ett färdigt svar på det uppslag som följer efter varje beskriven situation. Barnet tillskrivs därmed inte fullt ut förmågan till ett självständigt kritiskt tänkande. Läsaren tränas i att reflektera, men ges också tydliga svar om rätt och fel. I det betraktas barnet inte som kompetent. Här är förstås även en annan tolkning möjlig; att barnet inte lämnas ensamt och att det finns tydliga rätt och fel.

Utöver att tolka sina egna känslor innehåller böckerna också inslag av att barnet i boken uppmanas att tolka andras känslor och beteenden. Det ser vi exempel på i boken *Bara den som vill* (Magnusson, 2018):

Det kan vara svårt att säga nej, förklarar Cissi. Kramlekar är kul och mysigt men man behöver ta reda på vilka som vill vara med. Om någon är tyst betyder det inte att det är okej att kramas.

- Vi skulle ha frågat Kevin först, säger Ahmed bekymrat. Cissi nickar:
- Det blev fel fast ni ville skoja. Då är det bra att be om förlåtelse. Sen förklarar Cissi för barnen att de kan titta på hur andra visar med kroppen och ansiktet också. Det kan vara svårt och då är det bra att fråga i alla fall.
- Jag vet, fortsätter Cissi. Ska vi pröva om jag kan se på er vilka som vill ha en kram?

(Magnusson, 2018, boken saknar paginering)

Det här kan ses som ett exempel på hur barnet uppmanas att inte överträda andras gränser eller orsaka skada.

Att känna efter kopplas ihop med förståelsen av vad som kan vara dåligt eller bra, men sammanlänkas också med uppmaningar om att agera, exempelvis genom att ta hjälp av en vuxen:

Du ska berätta för någon vuxen när något känns fel, du behöver inte hålla det för dig själv.

(Sjögren & Forsmark, 2018, boken saknar paginering)

Läsaren ges exempel på hur barn säger ifrån när de inte vill något. Det handlar bland annat om att säga nej eller stopp till oönskade kroppsliga handlingar från jämnåriga, men också från vuxna:

”Kom och sätt dig i mitt knä”, säger fröken. Billie funderar. ”Nej, det vill jag helst inte.” ”Okej”, säger fröken. ”Bra att du säger det. Man behöver aldrig sitta i någons knä om man inte vill.”

(Sjögren & Forsmark, 2018)

Ett barn som känner efter och säger ifrån idealiseras. Böckerna låter dock läsaren förstå att det kan vara svårt att säga nej i stunden eller att berätta om något som har inträffat. Vuxna karaktärer stöttar och blir stolta över barn som känner efter, berättar eller säger nej:

Men tänk om någon blir ledsen om jag säger nej? sa Fridolfina.

- Det spelar ingen roll, sa Gunsan. Din kropp är din. Fridolfina nickade. Gunsan tog Fridolfina i handen. Tillsammans gick de tillbaka till utklädningshörnan.
- Fridolfina vill inte vara prinsessa längre, sa Gunsan. Och hon vill inte bli klappad på pälsen.
- Okej, sa de andra barnen. Ingen verkade tycka att det var konstigt.

(Frensborg & Flygare, 2018, s. 22)

Barnets rätt till att inte bli kränkt är således ett stående inslag, liksom att försöka reda ut vad som kan utgöra en kränkning. Det framhålls även att agerande kan kräva övning. I en bok instrueras huvudkaraktären:

- Jag vet vad vi gör, vi övar på att säga nej!
- Hur då? Frågar Liv medan hon klär av sig ytterkläderna.
- Så här, säger Alice och sätter upp ena handen framför sig.
- Stopp! Min kropp, ropar hon.

(Magnusson, 2018, boken saknar paginering)

En övning i en annan bok riktar sig direkt till barnet som läser boken:

Nu vill Kattis gärna ställa några frågor till barnen som läst den här boken. Går det bra? [...] Hur gör man stopphanden? Bra svarat!

(Sjögren & Forsmark, 2018, boken saknar paginering)

Att barnets agerande kräver övning visar på en verklighet där relationer och kroppsliga handlingar är komplexa, känslomässiga och maktmarinerade. Samtycke kan vara svårt. Idealet som skrivs fram är att barn liksom vuxna aktivt ska känna efter och lyssna. Känslan utgör det primära redskapet för att samtycke ska uppnås. Förmågan att agera presenteras som något karaktären eller läsaren i viss utsträckning har men ändå kan behöva träna. Finns inte samtycke och barnet inte klarar av att säga ifrån självt, träder ofta jämnåriga eller vuxna in och hjälper till i berättelserna. Barnet står därmed inte ensamt med sin upplevelse av obehag. Andra träder in och andra hjälper till. Aktörskapet görs på så sätt inte bara till en individuell fråga utan också en kollektiv och relationell angelägenhet (jfr Bergnehr, 2019).

Att (re)agera vid rätt tillfälle och sammanhang

Böckerna visar på att barn agerar inom en struktur av regler där vuxna har ansvar. Barn stöttas i att agera på sina känslor, men fostras också i att det finns ramar att förhålla sig till och förlita sig på. Synen på barns aktörskap avseende inflytande ackompanjeras således i böckerna av vuxnas regler och ansvar för barn. Budskapet som barnet anses behöva lära sig är att agera på sin känsla för samtycke, men helst bara vid rätt tillfälle och sammanhang. För att få sin vilja igenom krävs att barnet yttrat sig i en fråga där det finns ett handlingsutrymme, vilket kräver en förmåga att tolka sin omvärld och vem ett barn är eller blir i relation till en vuxen. Rättigheten att få igenom sin vilja gäller i böckerna framförallt kroppslig integritet. I böckerna framträder på så sätt en fostrande agenda. Det handlar om att fostra barn utifrån deras position som varande barn. Ett exempel kommer från *Lilla nej-boken* (Sjögren & Forsmark, 2018). I en scen är det ett barn som kastar en köttbulle på Billies näsa under lunchen på förskolan. Sedan följer en dialog mellan barnen om vad man får och inte får göra. Billie vill gå från bordet efter att ha fått köttbullen kastad på sig, men fröken säger att Billie måste vänta tills alla barn har ätit upp. Gosedjuret Kattis träder in boken:

Kattis håller med och förklarar att det är bra att lyssna på fröken eftersom hon vet vilka regler som finns på förskolan.

(Sjögren & Forsmark, 2018)

Att Billie ska lyssna på en vuxen visar i det här exemplet på en syn på barn som måste förhålla sig till och förlita sig på regler som finns och som vuxna rår över. Billie kan uttrycka sin vilja, bli lyssnad på men får inte igenom sin vilja i vad som helst. När Billie blir hämtad från förskolan frågar hen farmor om de kan gå och köpa godis. Farmor säger nej, ”det är inte lördag idag”. Kattis upprepar budskapet genom att säga ”Vi får vänta till lördag”. Återigen ges exempel på att det finns strukturer som Billie inte rår över. Billie kan uttrycka en önskan, men får förhålla sig till idén om lördagsgodis och samtidigt förlita sig på att farmor tar ansvar för hur den idén ska hanteras. Samtidigt som barn beskrivs ha rättigheter ska de också veta att vuxna kan veta bättre. Det handlar om att barnet ska aktiveras och agera om någonting är fel, men också förhålla sig till och förlita sig på vuxnas ansvar. En regel kan stå i vägen för en vilja till någonting, men en regel kan också skapa trygghet och struktur.

Denna dubbelhet visas i böckerna. Barnen peppas till att vara aktörer i sina egna liv samtidigt som de också förväntas anpassa och lära sig vad som gäller.

Frågan är om det här blir ett förvirrande budskap för barn och att det kan bli svårt att förstå när de faktiskt ska säga nej. Möjligen kan berättelserna om när barn ska lyda vuxna vara ett sätt att spegla och bekräfta barns vardag. Budskapet om att barn bestämmer över sina egna kroppar kontrasteras och problematiseras. Det ideala barnet som skrivs fram i böckerna är barnet som agerar och reagerar, men som också kan ta en motgång när det yttarat sin vilja i en situation eller handling där barnet inte givet har ett inflytande. Med andra ord ett barn som successivt lär sig att sortera rätt och fel och som lever och verkar i relation till andra individer och sin omgivning.

Diskussion

Böckerna domineras av en idé om att barn behöver lära sig om sina rättigheter, men också lyssna till och sortera sina egna och andras känslor och handlingar. Barnen måste till exempel försöka avgöra vilka handlingar som inte är acceptabla. Att bli kramad mot sin vilja och att bli nekad godis kan kännas dåligt, men barnen ska lära sig att skilja dessa situationer ifrån varandra. Barnet ska lära sig att bli medvetet om sitt aktörskap och tolka situationer, upplevelser och känslor kopplade till kroppsliga handlingar. Barnet ska förstå sitt handlingsutrymme, men också agera. Genom det framträder en barnsyn om ett kompetent barn och en ambition att betrakta och förmå barnet till att i högre grad utvecklas som en kritisk tänkare och aktör. Böckerna visar på att det kan vara svårt att säga vad man vill och att säga nej. Det kan förstås i relation till den maktaspekt som relationer bebor. Inte bara för att det handlar om barn och vuxna utan också för att det handlar om kropp, intimitet och lojalitet. Att uppmuntra karaktären eller läsaren att pröva kan förstås som en del i att övervinna det svåra. Att visa att det är svårt kan också göra det tydligt att det inte innebär ett misslyckande om man inte agerat eller om man försökt att agera men ändå inte blivit hörsammad (jfr Kitzinger, 1990).

Tidigare studier visar att förebyggande bilderböcker understryker att det är svårt för ett barn att göra motstånd när det utsätts för försök till sexuella övergrepp. Huvudtemat kretsar kring den kroppsliga integriteten och att stärka barns egenmakt och möjlighet att agera (jfr Lampert & Walsh, 2010). Vår analys visar också på att kroppen fokuseras. De svenska böckerna för komplexa resonemang kring vad samtycke kan vara och *när* samtycke ska råda, dock utan att specifikt använda samtycke som ord. Barnet ska lära sig att den kroppsliga integriteten är särskild, men att det i övrigt måste hantera och förstå att gränsdragningar finns för olika handlingar och att det kan vara olika för barn och vuxna.

Vi kan konstatera att böckerna kretsar kring barns tolkningsförmåga och aktörskap i relation till egna och andras kroppar. Böckernas agenda handlar om att utbilda barn till att se principen om samtycke och ömsesidighet som ideal. Genom att lära sig om sunda relationer och vikten av samtycke förväntas sexuella övergrepp kunna motverkas. I detta riktar sig böckerna till läsaren som ett barn här och nu, men också till läsaren som en blivande vuxen. Det handlar både om att förebygga sexuella övergrepp mot barn och om sexuella

övergrepp mot vuxna (jfr Folkhälsomyndigheten, 2019). Barnet fostras till att varken bli offer eller förövare, vilket kan jämföras med den internationella utgivningen av förebyggande bilderböcker som mer ensidigt fokuserar på barnet utifrån en potentiell offerposition (jfr Lampert, 2012; Lampert & Walsh, 2010; McDaniel, 2001).

Upplösningen i de internationellt utgivna böckerna ligger vid barnets berättande för en vuxen (jfr Lampert, 2012; Lampert & Walsh, 2010; McDaniel, 2001). De svenska böckerna visar istället ett fokus på att förmedla etiska förhållningssätt i sociala relationer med samtycke som vägledande princip. Härvidlag omfamnar de svenska böckerna ett fokus och en komplexitet vars motsvarighet vi inte har kunnat se i den internationella utgivningen, men samtidigt skyggar även de svenska böckerna för den levda och komplicerade upplevelsen av att vara med om och berätta om ett sexuellt övergrepp. Dramatiken stannar vid samtycket som ett ideal. Det kan eventuellt förstås i relation till att böckerna riktar sig till barn i allmänhet och inte till barn i riskzon eller som varit konstaterat utsatta (jfr Babatsikos, 2010; Zeuthen & Hagelskjær, 2013).

Likt slutsatserna i Lampert och Walsh (2010) menar vi att den här typen av böcker innehåller budskap som riktar sig direkt till en vuxen läsare, parallellt med ambitionen att utveckla barnets kunskap och kompetens. Tyngdpunkten i berättelserna som ingår i föreliggande studie ligger på potentialen att trygga en ordnad tillvaro för barnet i boken och för läsaren. Ett tydligt budskap är att vuxna behöver lära sig att barn har rättigheter till självbestämmande när det gäller den egna kroppen, vikten av att lyssna på barn och att vuxna måste ta ansvar för barnets bästa. Böckerna fokuserar inte enbart på barnets sårbarhet (jfr Kitzinger, 1990), utan gör förebyggande arbete till en gemensam fråga för såväl barn som vuxna. Det kan ses som ett starkt argument för varför och hur det görs försök att förebygga sexuella övergrepp genom att rikta sig till barn i förskoleåldern. Genom att vända sig till yngre barn når man också vuxna. Det finns en potential till att bådaskompetens kan ändras, inte bara barnets (jfr Wurtele, 2009). Böckerna möjliggör, såsom till exempel Liang och Bowcher (2019) konstaterat, att vuxna får redskap för ett viktigt och utmanande ämne som annars riskeras att undvikas. Att de yngsta barnen lyfts fram som en målgrupp som bör utbildas för att förebygga sexuella övergrepp kan på det sättet ses som en socialisation på bred front av barn i allmänhet liksom av vuxna. Men det finns trots detta en fråga som dröjer sig kvar hos oss. Till synes verkar böckerna ha ett gott ärende, men är de engagerande för läsaren och vad får de för effekt? Det får kommande studier utvisa.

Referenser

Empiriskt material

Text: Eva Björk, illustratör: författaren (2017). *Mera nej eller okej: våga se, våga fråga, våga agera*. FTS Säkra varje unge.

Text: Maria Frensborg, illustratör: Ingrid Flygare (2018). *Dilemmasagor*. Bonnier Carlsen.

Text: Anna-Carin Magnusson, illustratör: författaren (2018). *Bara den som vill*. Barfotaböcker.

Text: Sarah Sjögren, illustratör: Anna Forsmark (2018). *Lilla nej-boken*. Libris förlag.

Referenser

- Andersson, M. (2015). Från stork till spermabank. Sexualupplysningslitteratur för barn 1965–2014. *Sammlaren*, 136, 5–37.
- Babatsikos, G. (2010). Parents' knowledge, attitudes and practices about preventing child sexual abuse: A literature review. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 19(2), 107–129.
- Bergnehr, D. (2019). Barnperspektiv, barns perspektiv och barns aktörskap – en begreppsdiskussion. *Nordisk tidsskrift för pedagogikk og kritikk*, 5. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v5.1373>
- Bergström, H., Eidevald, C. & Westberg-Broström, A. (2016). Child sexual abuse at preschools – a research review of a complex issue for preschool professionals. *Early Child Development and Care*, 186(9), 1520–1528. <https://doi.org/10.1080/03004430.2015.1121253>
- Craig, E. (2022). Teaching safeguarding through books: A content analysis of child sexual abuse prevention books. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1–19.
- Eidevald, C., Bergström, H. & Broström, A. W. (2018). Maneuvering suspicions of being a potential pedophile: Experiences of male ECEC-workers in Sweden. *European Early Childhood Education Research Journal*, 26(3), 407–417. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2018.1463907>
- Folkhälsomyndigheten. (2019). *Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017*. Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017.
- Hollander, S. K. (1989). Coping with child sexual abuse through children's books. *Elementary School Guidance & Counseling*, 3, 183–193.
- Hollander, S. K. (1992). Making young children aware of sexual abuse. *Elementary School Guidance & Counseling*, 26(4), 305–317.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Polity Press.
- Kitzinger, J. (1990). 'Who are you kidding? Children, power and the struggle against sexual abuse', I A. James & A. Prout (Red.), *Constructing and reconstructing childhood* (s. 157–183). Falmer.
- Kjellgren, C. & Mannheimer, M. (2017). *Modell för beredskap när sexuella övergrepp mot barn misstänks ha begåtts av personal inom förskolan*. Barnafriad. Nationellt kunskapscentrum.
- Lampert, J. (2012). Sh-hhh: Representations of perpetrators of sexual child abuse in picturebooks. *Sex Education*, 12(2), 177–185.
- Lampert, J. & Walsh, K. (2010). 'Keep telling until someone listens': Understanding prevention concepts in children's picture books dealing with child sexual abuse. *Children's Literature in Education*, 41(2), 146–167.
- Liang, J. Y., O'Halloran, K. & Tan, S. (2016). Where do I come from? Metaphors in sex education picture books for young children in China. *Metaphor and Symbol*, 31(3), 179–193.
- Liang, J. Y., Tan, S. & O'Halloran, K. (2017). Representing sexuality and morality in sex education picture books in contemporary China. *Social Semiotics*, 27(1), 107–126.
- Liang, J. Y. & Bowcher, W. L. (2019). Legitimizing sex education through children's picture books in China. *Sex Education*, 19(3), 329–345.
- McDaniel, C. (2001). Children's literature as prevention of child sexual abuse. *Children's Literature in Education*, 32(3), 203–224.
- Navarro Rios, A. (2006). *Child abuse in contemporary children's literature: A critical multicultural analysis* [Doktorsavhandling, University of Massachusetts Amherst]. https://scholarworks.umass.edu/dissertations_1/5768
- Robinson, K. H. (2013). *Innocence, knowledge and the construction of childhood: The contradictory nature of sexuality and censorship in children's contemporary lives*. Routledge.
- Skolverket. (2018). *Läroplan för förskolan: Lpfö 18*. Skolverket.

- Skolverket. (2020). *Barns integritet i förskolan*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/barns-integritet-i-forskolan>
- Skolverket. (2021). *Barns integritet i förskolan*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/barns-integritet-i-forskolan#h-Barnskafautvecklarespektforandramanniskorsgranser>
- Sveriges Radio. (2017, 29. november). *Förslag: Alla förskolor ska lära barn om rätten till sin egen kropp*. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6831587>
- Topping, K. J. & Barron, I. G. (2009). School-based child sexual abuse prevention programs: A review of effectiveness. *Review of Educational Research*, 79(1), 431–463.
- Uprichard, E. (2008). Children as 'being and becomings': Children, childhood and temporality. *Children & society*, 18(4), 303–313. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2007.00110.x>
- Westberg Broström, A. & Bergström, H. (2020). Prevention of child sexual abuse by non-parental caregivers in Swedish preschools. I T. K. Shackelford (Red.), *The Sage handbook of domestic violence* (s. 616–626). Sage.
- Wurtele, S. K. (2009). Preventing sexual abuse of children in the twenty-first century: Preparing for challenges and opportunities. *Journal of Child Sexual Abuse*, 18(1), 1–18.
- Zeuthen, K. & Hagelskjær, M. (2013). Prevention of child sexual abuse: Analysis and discussion of the field. *Journal of Child Sexual Abuse*, 22(6), 742–760.

Författarpresentationer

Helena Bergström är lektor och Anna Westberg Broström docent vid avdelningen för förskolläraryrutsutbildning och förskoleforskning, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. I deras gemensamma forskning intresserar de sig för förskoledidaktik och frågor om sexualitet, sexuella övergrepp, prevention, sexualundervisning och förskolan som samhällsinstitution. De är båda handledare till Magdalena Hulth. Magdalena Hulth är doktorand i förskoledidaktik vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Hennes avhandlingsprojekt handlar om barn, sexualitet och förskola.